

Universiteit Utrecht

Master psychologie, kind- en jeugd

THESIS

**Onderscheid tussen proactieve en reactieve agressie
op basis van de Big Five persoonlijkheidskenmerken
en psychopathie.**

Een onderzoek bij jongeren in de gesloten jeugdzorg en een justitiële jeugdinrichting.

**Jessie Oosterwaal 3055639
20 juni 2010**

Eerste beoordelaar: Prof. Dr. Bram Orobio de Castro

Tweede beoordelaar: Drs. Elly van Laarhoven - Aarts

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Abstract	4
Inleiding	5
- delinquentie en agressie	6
- proactieve en reactieve agressie	7
- persoonlijkheid	9
- de relatie tussen persoonlijkheid en agressie	11
- psychopathie	13
- doel van dit onderzoek	15
Methode	17
- onderzoeksgroep	17
- procedure	17
- meetinstrumenten	18
- statistische analyses	19
Resultaten	20
Discussie	24
Referenties	29

VOORWOORD

Voor u ligt mijn masterthesis kinder- en jeugdpsychologie.

Afgelopen jaar is voor mij een bewogen jaar geweest waarin ik veel ups- en downs heb gekend. Ondanks deze tegenslagen is mijn masterthesis een werk geworden waar ik trots op ben. Dit had ik echter niet kunnen bereiken zonder de hulp van een aantal mensen om mij heen. Graag wil ik mijn begeleider Prof. Dr. Bram Orobio de Castro bedanken voor de hulp bij het afbakenen van een onderwerp voor mijn onderzoek, voor het opstellen van een goede onderzoeksvraag en hypothesen en voor het kiezen van de juiste analyses. Bovendien wil ik mijn begeleider bedanken voor alle bruikbare feedback die ik heb gekregen en voor de lekkere koffie op vrijdagochtend.

Ook zou ik graag Stichting Jeugdzorg Sint Joseph te Cadier en Keer willen bedanken voor het beschikbaar stellen van zijn dataset en het aanbieden van interessante literatuur waarmee ik mijn thesis naar een hoger level heb kunnen tillen.

Tot slot wil ik graag mijn ouders, zusje en vriendin Rosanne bedanken voor het onvoorwaardelijke vertrouwen dat zij in mij hebben gehad en de goede steun die zij mij hebben gegeven tijdens het schrijven van mijn thesis, zodat ik positief gestemd en gemotiveerd bleef.

Veel leesplezier!

SAMENVATTING

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat er op basis van familiale voorspellers, sociaal-cognitieve, emotionele en fysiologische processen en sociale ervaringen onderscheid gemaakt kan worden tussen proactieve en reactieve agressie. In dit onderzoek is gekeken of dit onderscheid ook gemaakt kan worden op basis van persoonlijkheidskenmerken en psychopathie. Het onderzoek vond plaats binnen de gesloten jeugdzorg en een justitiële jeugdinstelling. Het doel was om meer inzicht te krijgen in het scala aan oorzaken van jeugddelinquentie om zo meer kennis te verwerven op dit gebied en om specifiekere behandeling te kunnen bieden.

Met behulp van zelfrapportage vragenlijsten (RPQ, BFQ-C, CPS en SRD) zijn 50 mannelijke adolescenten in de leeftijd van 13 tot en met 22 jaar onderzocht. Dit is gebeurd in de periode van maart 2008 tot en met mei 2009. Er is gekeken naar de samenhang tussen respectievelijk proactieve en reactieve agressie met extraversie, neuroticisme, meegaandheid, consciëntieusheid, openheid voor ervaringen en psychopathie.

Uit de resultaten blijkt, wanneer er gecontroleerd wordt voor de hoge samenhang tussen proactieve en reactieve agressie, dat er geen enkele samenhang tussen beide vormen van agressie, de Big Five persoonlijkheidskenmerken en psychopathie bestaat. Wanneer niet gecontroleerd wordt voor de hoge samenhang tussen proactieve en reactieve agressie blijkt een negatieve samenhang tussen beide vormen van agressie en consciëntieusheid en een positieve samenhang tussen beide vormen van agressie en neuroticisme. Ook blijkt een positieve samenhang tussen reactieve agressie en psychopathie.

In de toekomst zou gedacht kunnen worden aan andere onderzoeksinstrumenten of een ander moment van afname.

ABSTRACT

Previous research has shown that predictors based on familial, social-cognitive, emotional and physiological processes and social experiences may be a distinction between proactive and reactive aggression. This research investigated whether this distinction can be made based on personality traits and psychopathy. This research took place within youth care and a youth custodial institution. The aim was to gain more insight into the range of causes of juvenile delinquency and get more knowledge in this area to offer specific treatment.

Using self-report questionnaires (RPQ, BFQ-C, CPS and SRD) 50 male adolescents aged 13 to 22 years were investigated. This was done in the period from march 2008 until may 2009. Important was the relationship between respectively proactive and reactive aggression with extraversion, neuroticism, agreeableness, conscientiousness, openness to experience and psychopathy.

When controlled for the high correlation between proactive and reactive aggression, the results show that there is no correlation between the two forms of aggression, the Big Five personality traits and psychopathy. If not controlled for the high correlation between proactive and reactive aggression there seems to be a negative correlation between both forms of aggression and conscientiousness and a positive correlation between the two forms of aggression and neuroticism. There also seems to be a positive correlation between reactive aggression and psychopathy.

Future measures could include other research tools or a different time of purchase.

INLEIDING

De aandacht voor jeugdcriminaliteit is de laatste jaren sterk toegenomen. De media maken met grote regelmaat melding van allerlei soorten incidenten en de Nederlandse bevolking gaat zich steeds onveiliger voelen (Weijers & Eliaerts, 2008). Niet langer worden jongeren die overlast veroorzaken of in aanraking komen met politie en justitie gezien als jongeren die aandacht en zorg nodig hebben, maar eerder als angstaanjagende risicjongeren die een ernstige bedreiging vormen voor de maatschappelijke orde. Er heerst een algemene paniekstemming dat het de ‘verkeerde’ kant op gaat met de jeugd en dat krachtig ingrijpen van de overheid een vereiste is. Deze paniek is echter onterecht. De laatste jaren neemt de jeugdcriminaliteit in ons land af en na vele onderzoeken is bekend dat deze criminaliteit een scala aan oorzaken kent, waarop ingrijpen effectief zou kunnen zijn (Weijers, 2008). Behandeling, en dus zorg en aandacht, zou een uitkomst kunnen bieden in het verminderen van jeugdcriminaliteit of in de afname van herhaling (recidive) van delinquent gedrag.

Om meer kennis te verwerven op het gebied van de jeugddelinquentie, maar ook om specifiekere behandeling te kunnen bieden is het doel van dit onderzoek om meer inzicht te krijgen in dat scala aan oorzaken. Hierbij wordt specifiek ingegaan op de mogelijke samenhang tussen de Big Five persoonlijkheidskenmerken, psychopathie en proactieve en reactieve agressie. Omdat met name binnen de justitiële jeugdinrichtingen en de jeugdzorg in Nederland vraag is naar effectieve behandelingen die zich richten op de afname in recidive zal dit onderzoek plaatsvinden binnen justitiële jeugdinrichting ‘het Keerpunt’ en gesloten jeugdzorg ‘Icarus’, ook wel Stichting Jeugdzorg Sint Joseph (SJSJ) genoemd. Binnen ‘het Keerpunt’ worden jongeren geplaatst op basis van een strafrechtelijke titel. Dat wil zeggen nadat zij een strafbaar feit hebben begaan en hiervoor gestraft worden of nadat zij hiervan verdacht worden (Weijers & Imkamp, 2008). Binnen ‘Icarus’ worden jongeren geplaatst op basis van een civielrechtelijke titel. Dat wil zeggen nadat zij uithuisgeplaatst zijn, omdat het binnen deze omgeving dusdanig uit de hand liep dat ze hier niet meer konden wonen of dat ze in hun ontwikkeling bedreigd werden (Weijers & Imkamp, 2008). Beide instellingen hebben echter als maatschappelijke taak om de veiligheid van de samenleving en van de aan haar zorg toevertrouwde jongeren te waarborgen. De opdracht is om in samenwerking met de ouders of verzorgers de opvoedingstaak te realiseren en langs die weg een optimaal perspectief voor de jongere te creëren. Door het aanleren van sociale vaardigheden en het aanbieden van onderwijs op maat wordt de jongere mogelijkheden geboden om op een acceptabele manier in de maatschappij terug te keren en te participeren. Maar het uiteindelijke (pedagogische) doel

van de opname binnen deze twee instellingen is de afname van delinquent of antisociaal gedrag, zodat de jongeren geen gevaar meer leveren voor zichzelf en voor de samenleving.

In dit onderzoek zal dus gekeken worden naar de samenhang tussen de Big Five persoonlijkheidskenmerken, psychopathie en proactieve en reactieve agressie om zo meer zicht te krijgen op waar de behandeling, met als doel de afname van delinquent gedrag, zich op moet richten. Er zal onderzocht worden of er op basis van persoonlijkheidskenmerken en psychopathie een onderscheid gemaakt kan worden tussen reactieve en proactieve agressie. Het onderzoek zal plaats vinden binnen de gesloten jeugdzorg en een justitiële jeugdinrichting, waarbij delinquentie en agressie als twee bij elkaar horende begrippen worden gezien.

Delinquentie en agressie.

Onder delinquent gedrag verstaat men verschillende soorten gedragingen die volgens de wet strafbaar zijn. Deze verschillende soorten gedragingen kunnen onderverdeeld worden in vier typen: geweldsdelicten, vermogensdelicten, vernieling en overige delicten (van der Laan & Blom, 2006). De begrippen delinquent gedrag en agressie kunnen vaak niet los van elkaar gezien worden (Brook, Whitemen & Finch, 1992). Hierbij is de stabiliteit van agressie bij de instandhouding van delinquent gedrag heel belangrijk. Agressief gedrag wordt gezien als de meest stabiele vorm van gedrag (Tolan & Gorman-Smith, 1998). Hierbij kan agressie gedefinieerd worden als het handelen met als doel schade toe te brengen. Vaak gaat het hierbij om schade aan personen, maar agressie kan ook gericht zijn op dieren of niet-levende voorwerpen. Volgens Loeber, Slot en Sergeant (2001) vertonen de meeste agressieve jongeren al vroeg in hun leven openlijk probleemgedrag, dat wil zeggen agressie of geweld. De manier waarop deze agressie of geweld tot uiting komen bij een jong kind is anders dan bij een adolescent of volwassenen, maar agressie op jonge leeftijd kan wel een indicator zijn voor de mogelijke ontwikkeling van een criminele carrière.

Er moet echter rekening gehouden worden met het feit dat alle kinderen in de vroege kinderjaren een natuurlijk proces doormaken waarin zij agressief gedrag vertonen. Tussen de twee en de zes jaar neemt dit agressieve gedrag echter bij de meeste kinderen af. Bij diegene waarbij agressie een indicator is voor een mogelijke ontwikkeling van een criminele carrière blijft het agressiviteitsniveau hoog en stabiel (Berk, 2006). Ook Vitaro, Tremblay, Gagnon en Pelletier (1994) hebben aangetoond dat kinderen die in een crèche andere kinderen relatief vaak met speelgoed op het hoofd meppen een grotere kans op een criminele carrière maken dan kinderen die dat veel minder vaak doen. Bij behandeling, met als doel de afname van

delinquent gedrag, moet dus rekening gehouden worden met de aanwezigheid en ontwikkeling van agressie.

Proactieve en reactieve agressie.

Agressie is dus het gewelddadig handelen met als doel schade toe te brengen en kan gezien worden als een indicator voor delinquent gedrag en het ontwikkelen van een criminele carrière. Het is een breed begrip dat onderverdeeld kan worden in verschillende vormen. Van belang voor dit onderzoek is het onderscheid in proactieve en reactieve agressie. Deze twee vormen van agressie verschillen in onderliggende functie en motivatie (Dodge & Coie, 1987). Proactieve agressie kan gezien worden als instrumenteel en doelgericht. De dader wordt gemotiveerd door beloning. Vaak wordt proactieve agressie omschreven als koelbloedige agressie (Ode, Robinson & Wilkowski, 2008). Bovendien vindt proactieve agressie niet alleen plaats als reactie op provocatie of stressvolle gebeurtenissen, maar kan het ook plaatsvinden zonder dat een situatie daar aanleiding toe geeft (Bettencourt, Talley, Benjamin & Valentine, 2006). Reactieve agressie daarentegen kan gezien worden als vijandig en gefrustreerd. Hierbij wordt de dader gemotiveerd door bedreiging of provocatie. Deze vorm van agressie kan omschreven worden als heetgebakerd (Ode, Robinson & Wilkowski, 2008). Reactieve agressie vindt alleen plaats als reactie op (denkbeeldige) provocatie en wordt gekenmerkt door impulsiviteit (Bettencourt, Talley, Benjamin & Valentine, 2006).

Polman, Orobio de Castro, Koops, van Boxtel en Merk (2007) geven in hun meta-analyse aan dat proactieve en reactieve agressie inderdaad op basis van functie en motivatie onderscheiden kunnen worden. Zij tonen echter ook aan dat beide vormen van agressie met elkaar samenhangen en dat ze niet altijd even duidelijk van elkaar onderscheiden kunnen worden. De samenhang is afhankelijk van de kenmerken van de onderzoeksgroep, conceptuele kenmerken en methodologische kenmerken en varieert van $r = -.10$ tot $r = .89$. Polman en collega's (2007) geven aan dat de samenhang tussen proactieve en reactieve agressie kleiner zal zijn bij proefpersonen in een speciale setting, zoals een gevangenis. Ook geven zij aan dat een vragenlijst die onderscheid maakt op basis van de vorm van reactieve en proactieve agressie zal leiden tot een kleinere samenhang.

Ondanks het gegeven dat proactieve en reactieve agressie vaak met elkaar samenhangen is aan de hand van het algemene onderscheid tussen proactieve en reactieve agressie veel onderzoek gedaan naar factoren die een mogelijk onderscheid kunnen aantonen tussen deze twee vormen van agressie. Uit een studie van Brendgen, Vitaro, Trembley en Lavoie (2001) naar het verschil in omgevingsfactoren blijkt dat slechts 12% van de

omgevingsfactoren van proactieve en reactieve agressie overeenkomen. Dit betekent dat de andere 88% bestaat uit verschillende omgevingsfactoren. Er is voornamelijk gekeken naar familiale voorspellers, verschil in sociaal-cognitieve, emotionele en fysiologische processen en verschil in sociale ervaringen. Dodge, Lochman, Harnish, Bates en Pettit (1997) laten met betrekking tot familiale voorspellers zien dat er inderdaad een verschil is in opvoeding door de ouders en het ontstaan van proactieve en reactieve agressie. Proactieve agressie ontstaat vaak bij middelengebruik van de ouders en een tekort aan toezicht, terwijl reactieve agressie ontstaat als reactie op fysiek misbruik door de ouders en een tekort aan aandacht.

Op basis van het verschil in sociaal-cognitieve, emotionele en fysiologische processen kan ook een onderscheid gemaakt worden tussen proactieve en reactieve agressie (Dodge en collega's, 1997; Hubbard, McAuliffe, Morrow & Romano, 2010). Jongeren die proactieve agressie gebruiken hebben meer zelfvertrouwen in het uiten van agressief gedrag, geloven dat agressie resulteert in positieve resultaten en ze gebruiken deze agressie om instrumentele doelen te bereiken. Jongeren die reactieve agressie gebruiken hebben daarentegen moeite met het begrijpen van sociale cues en ze gebruiken agressie vaker als reactie op sociale conflicten, omdat ze niet weten hoe ze die anders op moeten lossen. Bovendien zien ze een twijfelachtige situatie vaker als bedreigend. Hun sociale informatieverwerking is gebaseerd op de gedachte dat anderen alleen maar kwaad willen (Arsenio, Adams & Gold, 2009). Deze gedachten zijn ontstaan door bepaalde sociale ervaringen. Reactieve agressie is hierbij een reactie op een harde, bedreigende of onvoorspelbare omgeving en als reactie op afwijzing door leeftijdgenootjes of het slachtoffer zijn van pesten. Proactieve agressie is een reactie op een omgeving waar agressie als positief middel wordt gezien om je doel te bereiken of om een conflict op te lossen, zoals bij gangs en criminele families (Hubbard en collega's, 2010).

Hubbard en collega's (2004) tonen ten opzichte van het verschil in emotionele en fysiologische processen aan dat proactieve agressie gekenmerkt wordt door een lage fysiologische arousal (activatietoestand van het centrale en autonome zenuwstelsel), terwijl reactieve agressie gekenmerkt wordt door een hoge fysiologische arousal. Bovendien kent reactieve agressie een hoge mate van woede en negatieve emotionaliteit in vergelijking met proactieve agressie (Barker, Vitaro, Lacourse, Fontaine, Carbonneau & Tremblay, 2010). Tot slot tonen Arsenio en collega's (2009) aan dat het bij proactieve agressie ontbreekt aan morele ontwikkeling, terwijl dat bij reactieve agressie niet het geval is.

Kortom, uit eerder onderzoek is gebleken dat proactieve agressie of koelbloedige agressie ontstaat als reactie op middelengebruik en weinig toezicht van de ouders. Bovendien is het een reactie op een omgeving waar agressie als positief wordt gezien. Hierdoor ontbreekt

het deze jongeren aan een juiste morele ontwikkeling. Jongere die proactieve agressie gebruiken hebben daardoor meer zelfvertrouwen in het uiten en de resultaten van agressie. Hierdoor is er bij proactieve agressie sprake van een lage fysiologische arousal. Reactieve agressie of heetgebakerde agressie ontstaat echter als reactie op fysiek misbruik en een gebrek aan aandacht van de ouders. Bovendien is het een reactie op afwijzing door leeftijdsgenootjes. Hierdoor ontstaat de gedachten dat de ander alleen maar kwaad wil en ontbreekt het deze jongeren aan een juiste sociale informatieverwerking. Reactieve agressie kent hierdoor een hoge mate van woede en negatieve emotionaliteit en wordt gekenmerkt door een hoge mate van fysiologische arousal. Beide vormen van agressie kunnen echter gelinkt worden aan delinquent gedrag en komen zowel in justitiële jeugdinstellingen als in de jeugdzorg met grote regelmaat voor (Smeijsters, van den Braak, Helmich, Reumers & van der Wekken, 2009).

Bovenstaande toont aan dat er al veel bekend is over de verschillende factoren die een onderscheid maken tussen proactieve en reactieve agressie. Onderzoek naar nieuwe factoren houdt echter nooit op te bestaan. Interessant is daarom de vraag of er meer factoren zijn die kenmerkend zijn voor proactieve dan wel reactieve agressie, die meegenomen moeten worden in de verbetering en ontwikkeling van specifiekere behandeling. Dit onderzoek gaat verder in op een mogelijk verschil in persoonlijkheid.

Persoonlijkheid.

Persoonlijkheid kan omschreven worden als het unieke en stabiele patroon van psychologische en gedragskenmerken waardoor de ene persoon zich van de andere onderscheidt. Dit geheel aan kenmerken of eigenschappen bepaalt de manier waarop een persoon in verschillende situaties zal reageren, de manier waarop hij denkt en waardoor hij gemotiveerd zal raken (Larsen & Buss, 2005).

Tegenwoordig bestaat er een redelijke consensus dat de persoonlijkheid van mensen vrij compleet kan worden beschreven aan de hand van vijf trekken, de Big Five (Muris, Meesters & Diederens, 2005). Elke trek omvat een verzameling van individuele verschillen, die staan voor meer specifieke persoonlijkheidstrekken. Van deze vijf trekken wordt gezegd dat zij relatief stabiel zijn gedurende de kinderjaren, vanaf de leeftijd van vier á vijf jaar, en de volwassenheid. De Big Five is oorspronkelijk gebaseerd op een Amerikaans onderzoek naar het gebruik van alle bijvoeglijke naamwoorden waarmee proefpersonen het karakter van een voor hen bekend persoon omschreven (Shiner & Caspi, 2003). De vijf trekken zijn van een abstract en breed betekenisniveau. Hierdoor worden er vaak verschillende namen gegeven aan

de vijf verschillende persoonlijkheidskenmerken, waardoor de onderlinge overeenstemming tussen de theorieën en de daarbij horende vragenlijsten soms niet altijd even duidelijk is. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de volgende benamingen: extraversie (extraversion), neuroticisme (neuroticism), meegaandheid (agreeableness), consciëntieusheid (conscientiousness) en openheid voor ervaringen (openness to experience).

Onder extraversie verstaat men de hoeveelheid en intensiteit van sociale interactie, activiteitsniveau en de behoefte aan externe stimulatie. Personen die hoog scoren op de extraversie schaal zijn actief, assertief, energiek, enthousiast en praatgraag. Personen die laag scoren op deze schaal zijn stil, gereserveerd, gebalanceerd, serieus en afstandelijk. Inmiddels is ook gebleken dat extraverte of introverte geneigdheid met biologische en genetische factoren samenhangt. Zo hebben extraverte mensen een lager 'arousal niveau', wat wil zeggen dat zij meer prikkels nodig hebben om zich prettig en productief te voelen. Zij gaan ook voortdurend naar prikkels op zoek. Introverte personen voelen zich beter thuis in een relatief prikkelschaarse omgeving.

Neuroticisme wordt omschreven als de geneigdheid om negatieve emoties te voelen, te lijden aan niet-realistische ideeën, het ervaren van excessief verlangen en het hanteren van verkeerde copingstrategieën. Personen die hoog scoren op neuroticisme zijn over het algemeen zorgelijk, nerveus, geïrriteerd, te emotioneel, onzeker, ongeloofwaardig en inadequaat. Daartegenover zijn personen die laag scoren op deze schaal kalm, relaxed, niet te emotioneel, zeker en tevreden met zichzelf. In positieve zin kan een hoge score op de neuroticisme-schaal leiden tot een gedreven en bewogen, gepassioneerde manier van leven. Maar als de bezorgdheid en de angst om fouten te maken gaan domineren, kan een hoge score op neuroticisme leiden tot het gevoel niet opgewassen te zijn tegen bepaalde levensomstandigheden.

De derde trek is meegaandheid. Dit is de kwaliteit van interpersoonlijke oriëntatie naar de ander gericht. Deze schaal kent een continuüm, dat loopt van medeleven en mededogen naar tegenstand en antagonist in gedachten, emoties en acties. Hoogscorers op deze schaal zijn hulpvol, vergevingsgezind, open, recht toe recht aan en eerlijk. Laagscorers zijn cynisch, spottend, onbeleefd, irritant, achterdochtig, haatdragend, meedogenloos, niet samenwerkend en manipulatief. Kortom laat deze factor zien hoe iemand geneigd is zijn omgeving te beïnvloeden, dan wel zich aan te passen aan de beïnvloeding door anderen.

Als vierde is er de trek consciëntieusheid. Hiermee wordt taak- en doelgericht gedrag bedoeld waarbij, waar nodig, gebruik wordt gemaakt van impulscontrole. Het geeft aan hoe

iemand informatie over zichzelf en zijn omgeving onder controle heeft. Personen die hoog scoren op deze schaal zijn over het algemeen georganiseerd, geloofwaardig, verzekerd, gedisciplineerd, punctueel, beleefd, ambitieus, bekwaam, discreet, toegewijd en koppig. Personen die laag scoren op deze schaal zijn ongeloofwaardig, lui, ongeïnteresseerd, negerend, onverschillig, onbezonnen, ondoordacht, loom en doelloos. Extreme scoorders vinden het moeilijk met onverwachte gebeurtenissen om te gaan en kunnen dan star en moraliserend zijn.

Tot slot de openheid voor ervaringen. Hiermee wordt het proactief zoeken en waarderen van ervaring voor de eigen bestwil, tolerantie voor het onbekende en ontdekking van het vreemde bedoeld. Personen die hoog scoren op openheid voor ervaringen zijn nieuwsgierig, hebben brede interesses, zijn creatief, operationeel, inlevingsgezind en niet-conventioneel. Tegenovergesteld zijn personen die laag scoren op deze schaal traditioneel, down-to-earth, beperkt, niet nieuwsgierig en niet geïnteresseerd in ontdekking. Voornamelijk deze trek staat onder verschillende namen bekend.

De relatie tussen persoonlijkheid en agressie.

Een belangrijke bevinding uit eerder onderzoek bij kinderen is dat persoonlijkheidskenmerken samenhangen met externaliserend gedrag (Krueger, Caspi, Moffitt, Silva & McGee, 1996). Agressie is echter maar een onderdeel van externaliserend gedrag en daarom is onderzoek naar de vraag of er een verband bestaat tussen bepaalde persoonlijkheidskenmerken en agressie voor dit onderzoek interessanter. Trninic, Brarancic en Nazor (2008) hebben aangetoond dat er bij agressieve mannelijke gevangenen een negatief verband bestaat tussen meegaandheid en agressiviteit. Zij concluderen dat personen die laag scoren op meegaandheid gevoeliger zijn voor het ervaren van woede en agressief gedrag verkiezen voor het oplossen van conflicten. Ook tonen Trninic, Brarancic en Nazor (2008) aan dat diezelfde agressieve gevangenen laag scoren op consciëntieusheid. Volgens hen zijn personen die laag scoren op deze schaal zich niet bewust van de morele onacceptabele gevolgen van het gebruik van agressie. Bovendien zijn deze personen niet voldoende in staat om impulsen te onderdrukken. Ook concluderen Trninic, Brarancic en Nazor (2008) dat hoe hoger de score op neuroticisme, hoe hoger de score op agressiviteit. Hieruit concluderen zij dat personen die hoog scoren op neuroticisme emotioneel onstabiel zijn en dat zij gevoeliger zijn voor het ervaren van negatieve emotionaliteit. Tot slot blijkt uit het onderzoek dat extraversie en openheid voor ervaringen niet significant samenhangen met het gebruik van agressie.

Ook Gleason, Jensen-Campbell en Richardson (2004) hebben in hun onderzoek naar de vraag of meegaandheid agressie in de adolescentie kan voorspellen geconcludeerd dat meegaandheid negatief samenhangt met zelfgerapporteerde agressie. Bovendien tonen zij aan dat een lage score op meegaandheid samenhangt met de gedachte dat agressie positieve resultaten oplevert. Ode en collega's (2008) voegen echter iets aan dit onderzoek toe. Hun resultaten wijzen op een modererende rol van neuroticisme op de relatie tussen meegaandheid en agressie. Hoe hoger de score op neuroticisme, hoe sterker de negatieve relatie tussen meegaandheid en agressie. Doordat een hoge score op neuroticisme wijst op impulsiviteit en woede en een lage score op meegaandheid wijst op een gebrek aan zelfregulatie wordt de neiging tot agressie steeds groter.

Bovenstaande onderzoeken gaan echter uit van een algemene vorm van agressie. Zij maken geen onderscheid in de eerder beschreven verschillende vormen van agressie. Nu gebleken is dat persoonlijkheid en agressie samenhangen is een interessante vervolgvraag of op basis van deze bevindingen ook een onderscheid gemaakt kan worden tussen proactieve en reactie agressie, waarbij verschillende persoonlijkheidskenmerken verschillend samenhangen met deze vormen van agressie. Deze onderzoeksvraag is voor zover bekend nog niet eerder onderzocht, maar op basis van onderzoek naar een verband tussen persoonlijkheid en agressie kunnen wel enkele hypothesen opgesteld worden.

Meegaandheid. Gekeken naar het onderzoek van Trninic en collega's (2008) zou verwacht kunnen worden dat meegaandheid negatief samenhangt met reactieve agressie. Reactieve agressie wordt namelijk, net als een lage score op meegaandheid, gekenmerkt door een gevoeligheid voor de ervaring van woede en het idee dat agressie als enige oplossing bestaat voor conflicten. Gleason en collega's (2004) voegen daar echter aan toe dat een lage score op meegaandheid ook samenhangt met de gedachte dat agressie positieve resultaten oplevert en met weinig mededogen, beide kenmerken van proactieve agressie. Op basis hiervan zou dus allereerst verwacht kunnen worden dat meegaandheid negatief samenhangt met zowel proactieve als reactieve agressie.

Consciëntieusheid. Vervolgens tonen Trninic en collega's (2008) aan dat een lage score op consciëntieusheid samenhangt met het zich niet bewust zijn van de morele onacceptabele gevolgen van het gebruik van agressie, een kenmerk van proactieve agressie, en het niet voldoende in staat zijn om impulsen te onderdrukken, een kenmerk van reactieve agressie. Verwacht wordt dus dat beide vormen van agressie negatief samenhangen met consciëntieusheid.

Neuroticisme. Ten opzichte van neuroticisme wordt een verband verwacht op basis waarvan onderscheid gemaakt kan worden tussen proactieve en reactieve agressie. Hoe hoger de score op deze factor, hoe emotioneel onstabiel een bepaald persoon is en hoe gevoeliger deze persoon is voor negatieve emotionaliteit (Trinic, Brarancic & Nazor, 2008). Bovendien heeft deze persoon het gevoel niet opgewassen te zijn tegen bepaalde levensomstandigheden. Allemaal kenmerken van reactieve agressie, maar niet van proactieve agressie, die juist gekenmerkt wordt door weinig beïnvloeding van emoties. Verwacht wordt dus een positief verband tussen neuroticisme en reactieve agressie. Er wordt geen verband verwacht tussen neuroticisme en proactieve agressie.

Extraversie en openheid voor ervaringen. Tot slot wordt op basis van de eerder besproken onderzoeken geen verband verwacht tussen de persoonlijkheidskenmerken extraversie en openheid voor ervaringen proactieve en reactieve agressie.

Psychopathie.

De eerder besproken onderzoeken maken enkel gebruik van de Big Five persoonlijkheidskenmerken. Er is echter sprake van een groeiende consensus dat een combinatie van verschillende persoonlijkheidstrekken resulteert in een zesde persoonlijkheidskenmerk, psychopathie (Lynam, 2002). Met name met betrekking tot delinquente jongeren is de interesse op dit gebied gewekt. Psychopathie wordt vaak gezien als voorspellend in de ontwikkeling van een criminele carrière (Lissenberg, Ruller & Swaaningen, 2001). Psychopathie kan omschreven worden als een persoonlijkheid die gekarakteriseerd wordt door een gebrek aan mededogen, manipulatie, egocentrisme, oppervlakkige charme, impulsiviteit, onbetrouwbaarheid en oppervlakkig affect (Lynam, Caspi, Moffitt, Raine, Loeber & Stouthamer-Loeber, 2005). Lynam (2002) toont aan dat psychopathie een samenstelling is van lage meegaandheid en consciëntieusheid, hoge extraversie en een combinatie van laag en hoog neuroticisme.

Lynam en collega's (2005) splitsen psychopathie echter op in twee verschillende soorten, namelijk de egoïstische, harteloze en gewetenloze psychopaat en de impulsieve, chronisch onstabiele en antisociale psychopaat. In hun onderzoek concluderen zij dat lage meegaandheid samenhangt met de egoïstische, harteloze en gewetenloze psychopaat en dat lage meegaandheid, lage consciëntieusheid en hoog neuroticisme samenhangt met de impulsieve, chronisch onstabiele en antisociale psychopaat. Dit wil zeggen dat bepaalde kenmerken van psychopathie dus anders samenhangen met de verschillende persoonlijkheidskenmerken, wat vervolgens invloed kan hebben op de samenhang tussen

psychopathie en agressie, en dan met name proactieve en reactieve agressie. Op basis van het onderzoek van Lynam en collega's (2005) zou verwacht kunnen worden dat de egoïstische, harteloze en gewetenloze psychopaat een samenhang laat zien met proactieve agressie en dat de impulsieve, chronisch onstabiele en antisociale psychopaat een samenhang laat zien met reactieve agressie.

In hun onderzoek naar de relatie tussen psychopathie bij kinderen en het gebruik van agressie tonen Van Baardewijk, Stegge, Bushman en Vermeiren (2009) aan dat kinderen die hoog scoren op kenmerken van psychopathie gevoeliger zijn voor het gebruik van agressie. Maar zij geven daarbij wel aan dat deze agressie dynamisch is en afhangt van de situatie. Psychopathische kinderen zijn minder gevoelig voor de stress van een ander in bedreigende situaties. Hun empathisch vermogen is dus onvoldoende ontwikkeld waardoor zij minder moeite hebben om agressie te gebruiken en de ander pijn te doen.

Fite, Stoppelbein en Greening (2009) gaan hier specifieker op in door evenals Lynam en collega's (2005) psychopathie op te splitsen. Zij doen dit echter in drie subcomponenten. De eerste is de gevoelloze, niet geëmotioneerde component. Deze wordt gekarakteriseerd door een algemene veronachtzaming en een gebrek aan empathie voor anderen. Ook het gebrek aan medeleven hoort bij deze component. De tweede component is narcisme. Dit kan gedefinieerd worden als een overdreven opgepompte of grandioze kijk van de zelf of de relatie met anderen. Tot slot is er de component impulsiviteit. Deze component wordt gedefinieerd als deelname aan risicovolle activiteiten zonder na te denken over de gevolgen. Op basis van hun onderzoek concluderen Fite, Stoppelbein en Greening (2009) dat de gevoelloze, niet geëmotioneerde component en narcisme significant samenhangen met proactieve agressie, maar de impulsieve component niet. Dit kan verklaard worden vanuit het feit dat proactieve agressie evenals de gevoelloze, niet geëmotioneerde component gepland is zonder daarbij rekening te houden met een ander of de mogelijke gevolgen. Bovendien kan proactieve agressie evenals narcisme gezien worden als zelfdienende vijandigheid in situaties waar de eigen 'ik' in gevaar komt. In tegenstelling tot proactieve agressie hangt reactieve agressie volgens Fite, Stoppelbein en Greening (2009) samen met narcisme en impulsiviteit, maar niet met de gevoelloze, niet geëmotioneerde component. De samenhang met narcisme kan eveneens verklaard worden vanuit een zelfdienende vijandigheid in situaties die bedreigend zijn. In tegenstelling tot proactieve agressie is reactieve agressie niet gepland wat de relatie met impulsiviteit verklaard. De besproken resultaten worden echter alleen gevonden op basis van ouderrapportages en niet op basis van kindrapportages. Waarbij kindrapportages

alleen een samenhang aantonen tussen psychopathie en proactieve agressie. Dit zou kunnen komen doordat kinderen reactieve agressie als minder ernstig ervaren.

In verder onderzoek naar de relatie tussen psychopathie en proactieve en reactieve agressie concluderen ook Cima en Raine (2009) dat bepaalde kenmerken van psychopathie samenhangen met de verschillende vormen van agressie. Zo vinden zij dat bijvoorbeeld de psychopathische kenmerken ‘vervreemding’ en ‘weinig angstgevoelens’ zowel met reactieve als met proactieve agressie samenhangen. Echter concluderen zij wel dat psychopathie voornamelijk samenhangt met proactieve agressie. Dit is in overeenstemming met onderzoeken die psychopathie niet opsplitsen in verschillende subcomponenten. Deze vinden enkel een verband tussen psychopathie en proactieve agressie (Nouvion, Cherek, Lane, Tcheremissine & Liewing, 2007; Swogger, Walsh, Houston, Cashman-Brown & Conner, 2010).

Op basis van deze onderzoeken wordt dus verwacht dat psychopathie positief samenhangt met proactieve agressie wegens het gebrek aan mededogen, de manipulatie, het egocentrisme, de oppervlakkige charme, de onbetrouwbaarheid en het oppervlakkige affect.

Doel van dit onderzoek.

Gezien de stijgende mate van aandacht voor jeugdcriminaliteit en de groeiende vraag naar een geschikte oplossing is onderzoek naar de mogelijke oorzaken van delinquent gedrag van belang. Voor het ontwikkelen van effectieve interventies is het noodzaak rekening te houden met alle factoren die het te verminderen delinquent gedrag veroorzaken of in stand houden. Onderzoek naar deze factoren houdt nooit op te bestaan en steeds meer nieuwe kennis leidt tot nieuwe interessante vraagstellingen en hypothesen.

In bovenstaande is beschreven dat agressie en delinquent gedrag vaak samenhangen en dat agressie de meest stabiele vorm van gedrag is. Behandeling gericht op het verminderen van agressie zou dus logischerwijs kunnen leiden tot een vermindering van delinquent gedrag. Hedendaags richten interventies met als doel de vermindering van agressie zich vooral op het aanbieden van opvoedingsvaardigheden voor de ouders of sociale vaardigheden voor de kinderen. Deze interventies houden echter onvoldoende rekening met de verschillende vormen van agressie en mogelijke verschillende andere factoren die van invloed zijn bij het ontstaan en in stand houden hiervan. Zo zou behandeling die zich richt op de emotieregulatie van jongeren, ofwel het omgaan met boosheid, een uitkomst kunnen bieden in de behandeling van reactieve agressie, zodat zij minder snel frustratie en vijandigheid ervaren. Het aanleren van probleem-oplossingsvaardigheden zou effectief kunnen zijn in de behandeling van

proactieve agressie, zodat zij een groter repertoire aan oplossingen in sociale situaties kennen en minder vertrouwen krijgen in het gebruik van agressie. Echter, om specifiekere behandeling te kunnen bieden en om meer kennis te verwerven op dit gebied is de vraag van dit onderzoek of er ook op basis van persoonlijkheidskenmerken een onderscheid gemaakt kan worden tussen proactieve en reactieve agressie. Bovendien kan de persoonlijkheid van een jongere invloed hebben op de manier van aanbieden van een behandeling. Zo zal bijvoorbeeld een extraverte jongere meer prikkels nodig hebben om gemotiveerd te blijven, terwijl een intraverte jongere juist zo min mogelijk prikkels moet ervaren.

Onderstaand onderzoek zal daarom ingaan op de samenhang tussen persoonlijkheidskenmerken en proactieve en reactieve agressie. Ook psychopathie zal als persoonlijkheidskenmerk meegenomen worden.

- Verwacht wordt dat er een negatieve samenhang bestaat tussen meegaandheid en zowel proactieve als reactieve agressie.
- Verwacht wordt dat er een negatieve samenhang bestaat tussen consciëntieusheid en zowel proactieve als reactieve agressie.
- Verwacht wordt dat er een positieve samenhang bestaat tussen neuroticisme en reactieve agressie en tussen psychopathie en proactieve agressie.
- Verwacht wordt dat er geen samenhang bestaat tussen extraversie en openheid voor ervaringen en proactieve en reactieve agressie.

Als deze hypothesen verondersteld worden kan niet enkel op basis van familiale voorspellers, sociaal-cognitieve, emotionele en fysiologische processen en sociale ervaringen een onderscheid gemaakt worden tussen proactieve en reactieve agressie, maar ook op basis van de persoonlijkheidskenmerken neuroticisme en psychopathie (zie tabel 1).

Tabel 1: Verwachte samenhang tussen de verschillende persoonlijkheidskenmerken en proactieve en reactieve agressie.

	Reactieve agressie	Proactieve agressie
Extraversie		
Neuroticisme	+	
Meegaandheid	-	-
Consciëntieusheid	-	-
Openheid voor ervaringen		
Psychopathie		+

METHODE

Onderzoeksgroep.

Er is voor dit onderzoek gebruik gemaakt van gegevens uit het databestand van Stichting Jeugdzorg St. Joseph (SJSJ). Zowel justitiële jeugdinrichting 'het Keerpunt' als gesloten jeugdzorg 'Icarus' zijn in het onderzoek meegenomen. De totale onderzoeksgroep bestond uit 50 mannelijke adolescenten in de leeftijd van 13 tot en met 22 jaar. Ten tijde van de testafname was de gemiddelde leeftijd 16.76 jaar. De gegevens zijn verzameld in de periode van maart 2008 tot en met mei 2009.

In dit onderzoek werd geen onderscheid gemaakt op basis van plaatsingstitel. Dus zowel civielrechtelijk geplaatste jongeren, als jongeren met een (preventieve) jeugd detentie, als jongeren met een Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen (PIJ)-maatregel werden in het onderzoek meegenomen. Een PIJ-maatregel staat voor behandeling en opvoeding van de jongere en bescherming van de maatschappij (Duits, 2000). De maatregel is twee jaar geldig vanaf het onherroepelijk worden van de uitspraak en kan verlengd worden tot maximaal zes jaar. Om aan te tonen dat de strafrechtelijk geplaatste jongeren qua delinquent gedrag niet significant verschillen van de civielrechtelijk geplaatste jongeren is de Self Reported Delinquency Scale (SRD) afgenomen. Hieruit blijkt geen significant verschil tussen het delinquent gedrag van civielrechtelijk geplaatste jongeren ($M=12,85$) en strafrechtelijk geplaatste jongeren ($M=14,26$).

Van de onderzoeksgroep was 68% autochtoon en 32% allochtoon. De gemiddelde totale intelligentiescore was 88, wat betekent dat deze benedengemiddeld was. Hiermee zat 68% op het VMBO, 12% op het VSO, 4% op het MBO, 2% op het LBO en 2% op het MO. Van 4% is onbekend wat voor opleiding zij volgden. De aard van het delict was voor de meeste civielrechtelijk geplaatste jongeren ($n=29$) onbekend, omdat dit niet de reden van opname was. Het meest voorkomende delinquent gedrag was echter agressie en vernieling/verstoring van de openbare orde. Bij de strafrechtelijk geplaatste jongeren ($n=21$) was het meest voorkomende delinquent gedrag een vermogensdelict met geweld ($n=11$). Daarnaast waren er 2 jongeren betrokken bij een zedendelict en 1 jongere bij moord/doodslag. De overigen waren bij een ander soort delict betrokken.

Procedure.

Bij binnenkomst bij SJSJ krijgt iedere jongere een screening. Deze screening bestaat uit een aantal vragenlijsten die individueel worden afgenomen op basis van zelfrapportage, waarvan

een deel is gebruikt voor het huidige onderzoek (zie meetinstrumenten). Bij afname van deze vragenlijsten is altijd een testassistent aanwezig om eventuele vragen te kunnen beantwoorden of om jongeren die de Nederlandse taal niet voldoende beheersen te helpen bij het invullen.

Door middel van een brief en een toestemmingsverklaring is aan de ouders/verzorgers van de jongere en de jongere zelf toestemming gevraagd voor het gebruik van de bij deze screening verkregen gegevens voor wetenschappelijk onderzoek. Hierbij wordt de waarborging van de anonimiteit benadrukt.

Meetinstrumenten.

Agressie. Het gebruik van proactieve en/of reactieve agressie is gemeten met behulp van de Reactive Proactive Questionnaire (RPQ). De RPQ is ontwikkeld door Raine. Het is een zelfrapportage vragenlijst voor het meten van proactieve en reactieve agressie bij kinderen en adolescenten vanaf 8 jaar (Raine en collega's, 2006). De vragenlijst bestaat in het totaal uit 23 items, waarvan er 11 items zijn die reactieve agressie meten (bijv. "hoe vaak heb je boos gereageerd als je door anderen geprovoceerd werd?") en 12 items die proactieve agressie meten (bijv. "hoe vaak heb je fysiek geweld gebruikt om anderen te laten doen wat jij wilde?"). De items worden op een driepunt Likertschaal beantwoord: 0 = nooit, 1 = soms, 2 = vaak. Cronbach's alfa voor de gehele vragenlijst is .92. Voor de reactieve schaal geldt een Cronbach's alpha van .84. Voor de proactieve schaal geldt een Cronbach's alpha van .88. De samenhang tussen proactieve en reactieve agressie is in dit onderzoek .77 ($p=.001$).

Persoonlijkheid. Om de persoonlijkheidskenmerken van de jongere te meten is gebruik gemaakt van de Big Five Questionnaire for Children (BFQ-C). Deze vragenlijst is in 2003 ontwikkeld door Barbaranelli, Caprara, Rabasca en Pastorelli en meet de Big Five persoonlijkheidskenmerken bij kinderen van 8 jaar en ouder op basis van zelfrapportage (Muris, Meesters & Diederik, 2005). De vragenlijst bestaat uit 65 items, waarvan er 13 items extraversie meten (bijv. "ik zeg wat ik denk"), 13 items neuroticisme meten (bijv. "ik voel me snel beledigd"), 13 items meegaandheid meten (bijv. "ik deel mijn spullen met anderen"), 13 items consciëntieusheid meten (bijv. "ik probeer dingen echt goed te doen") en 13 items openheid voor ervaringen meten (bijv. "ik vind het leuk om nieuwe dingen te horen en te leren"). De antwoorden worden gegeven op een vierpunt Likertschaal: 1 = niet waar, 2 = beetje waar, 3 = waar, 4 = erg waar. Cronbach's alfa voor de gehele vragenlijst is .90. De afzonderlijke persoonlijkheidskenmerken hebben een Cronbach's alpha van .79 voor extraversie, .85 voor neuroticisme, .77 voor meegaandheid, .81 voor consciëntieusheid en .79 voor openheid voor ervaringen.

Psychopathie. De aanwezigheid van psychopathie wordt gemeten met behulp van de Childhood Psychopathy Scale (CPS). Deze zelfrapportage vragenlijst is ontwikkeld door Lynam (1997) en meet de kenmerken van psychopathie bij kinderen en adolescenten. De vragenlijst bestaat uit 50 items (bijv. “probeer jij andere mensen de schuld te geven van dingen die jij hebt gedaan?”) die beantwoord kunnen worden met ‘ja’ of ‘nee’. Cronbach’s alfa is .75.

Delinquent gedrag. Om aan te tonen dat de strafrechtelijk geplaatste jongeren qua delinquent gedrag niet significant verschillen van de civielrechtelijk geplaatste jongeren is de Self Reported Delinquency Scale (SRD) afgenomen. Deze zelfrapportage vragenlijst is ontwikkeld door Elliott (1985) en bevat 35 items die delinquent gedrag meten in de range van kleine overtredingen (bijv. “ben je ooit op een openbare plek dronken geweest?”) tot aan serieuze delicten (bijv. “heb je ooit geweld of dwang gebruikt om geld of andere dingen van andere mensen te krijgen (geen scholieren of leerkrachten?)”). Bij ieder item is er sprake van een onderverdeling in a, b en c, waarbij a staat voor het delinquent gedrag. Hier kan geantwoord worden met ‘ja’ of ‘nee’. b staat voor “hoe oud was je de eerste keer dat je dat deed?” en c staat voor “hoe vaak heb je dit ooit gedaan?”. Bij c kan geantwoord worden aan de hand van 8 antwoordmogelijkheden: ‘0-5’, ‘5-10’, ‘10-25’, ‘25-100’, ‘100-200’, ‘200-500’, ‘500-1000’ en ‘1000 en meer’. Voor dit onderzoek is alleen gebruik gemaakt van het antwoord gegeven bij a, omdat enkel dit item meet of er delinquent gedrag aanwezig is. Ook het laatste item (“is iemand in jouw familie ooit gearresteerd geweest?”) is in dit onderzoek niet meegenomen. Cronbach’s alpha is .91.

Statistische analyses.

Alle data worden geanalyseerd in SPSS 17.0. Allereerst worden er correlatieve analyses uitgevoerd om een mogelijke samenhang tussen proactieve of reactieve agressie en persoonlijkheid en proactieve of reactieve agressie en psychopathie te ontdekken. Vervolgens worden er partiële correlaties uitgevoerd om te kunnen controleren voor proactieve of reactieve agressie. Zo kan gekeken worden naar de unieke samenhang tussen proactieve agressie en de vijf persoonlijkheidskenmerken en proactieve agressie en psychopathie, waarbij rekening gehouden wordt met de hoge samenhang tussen proactieve en reactieve agressie. En naar de unieke samenhang tussen reactieve agressie en de vijf persoonlijkheidskenmerken en reactieve agressie en psychopathie, waarbij eveneens rekening gehouden wordt met de hoge samenhang tussen proactieve en reactieve agressie.

RESULTATEN

Allereerst worden de gemiddelden en standaarddeviaties van alle variabelen beschreven (zie tabel 2).

Tabel 2: Gemiddelden en standaarddeviaties van alle variabelen.

	M	SD
Reactief	10,63	4,44
Proactief	5,78	4,87
Extraversie	36,64	5,13
Neuroticisme	21,26	6,23
Meegaandheid	36,08	4,51
Conscientieusheid	32,36	5,38
Openheid voor ervaringen	31,98	5,55
Psychopathie	27,15	5,43

Vervolgens worden de correlaties van alle variabelen beschreven. Hierin worden de correlationele analyses tussen proactieve en reactieve agressie en persoonlijkheid en psychopathie opgenomen (zie tabel 3).

Tabel 3: Correlaties van alle variabelen.

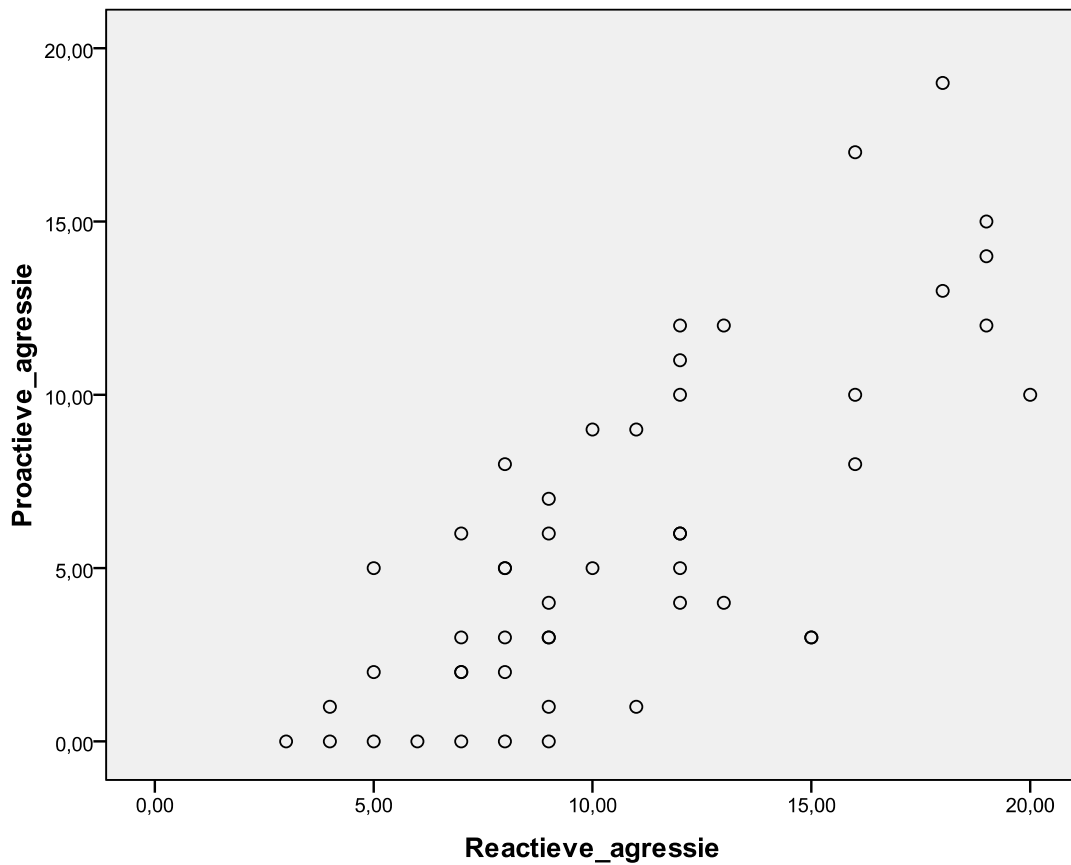
	Reactief (=re)	Proactief (=pro)	Extra- versie (=ext)	Neuroti- cisme (=neu)	Meegaand- heid (=mee)	Conscientieus- heid (=con)	Openheid voor ervaringen (=op)	Psycho- pathie (=psy)
Re	-							
Pro	.77**	-						
Ext	.18	.15	-					
Neu	.46**	.44**	.19	-				
Mee	-.16	-.21	.59**	-.03	-			
Con	-.41**	-.34*	.43**	-.11	.68**	-		
Op	-.07	-.07	.38**	.05	.48**	.50**	-	
Psy	.34*	.28	.13	.51**	-.17	-.33*	-.00	-

* $p < .05$

** $p < .01$

Zoals in tabel 3 te zien is hangt reactieve agressie significant negatief samen met het persoonlijkheidskenmerk consciëntieusheid. Het hangt significant positief samen met neuroticisme en psychopathie. Voor proactieve agressie geldt hetzelfde, behalve dat deze vorm van agressie niet samenhangt met psychopathie. Reactieve agressie hangt dus significant positief samen met psychopathie, terwijl proactieve agressie dat niet doet. De overige persoonlijkheidskenmerken hangen niet significant samen met proactieve of reactieve agressie.

Zoals in tabel 3 te zien is, is er een significante samenhang tussen proactieve en reactieve agressie, $r = .77$, $p = .001$. In figuur 1 is te zien hoe deze samenhang eruitziet.

Figuur 1: Scatterplot van de samenhang tussen proactieve en reactieve agressie.

Wegens deze hoge samenhang zijn na de correlatieve analyses, partiële correlaties uitgevoerd. Dit is om te kijken naar de unieke samenhang tussen de verschillende vormen van

agressie en de verschillende persoonlijkheidskenmerken. De resultaten hiervan zijn te zien in tabel 4.

Tabel 4: Unieke samenhang tussen de verschillende persoonlijkheidskenmerken en proactieve en reactieve agressie.

	Reactieve agressie		Proactieve agressie	
	<i>R</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Extraversie	.08	.57	.04	.79
Neuroticisme	.21	.14	.15	.30
Meegaandheid	-.00	.99	-.13	.37
Consciëntieusheid	-.26	.08	-.03	.82
Openheid voor ervaringen	-.03	.83	-.02	.92
Psychopathie	.20	.19	.02	.88

Zoals in tabel 4 te zien is hangt geen enkele vorm van agressie meer samen met een bepaald persoonlijkheidskenmerk wanneer gecontroleerd wordt voor respectievelijk proactieve of reactieve agressie.

Exploratieve analyse.

In tegenstelling tot wat verwacht werd, valt in bovenstaande resultaten op dat reactieve (en niet proactieve) agressie positief samenhangt met psychopathie. Om deze reden is een extra analyse uitgevoerd. Binnen deze analyse is psychopathie opgesplitst in 13 verschillende subcomponenten. Zoals Cima en Raine (2009) aangaven zijn er, ondanks een gevonden positieve samenhang tussen proactieve agressie en psychopathie, een aantal kenmerken van psychopathie die ook met reactieve agressie samenhangen. Om onderzoek hiernaar mogelijk te maken heeft Lynam (1997), de maker van de Childhood Psychopathy Scale, het concept psychopathie binnen deze vragenlijst opgesplitst in 13 subcomponenten die allen intern consistent zijn gebleken. Deze 13 subcomponenten zijn: ‘goed gebekt (1)’, ‘leugenachtigheid (2)’, ‘snel verveeld (3)’, ‘manipulatief (4)’, ‘gebrek aan schuldgevoel (5)’, ‘gebrek aan affect (6)’, ‘gevoelloos (7)’, ‘parasitaire leefstijl’(8)’, ‘gebrek aan gedragsinhibitie (9)’, ‘gebrek aan planning (10)’, ‘impulsiviteit (11)’, ‘onbetrouwbaarheid (12)’ en ‘onverantwoordelijkheid (13)’. Cronbach’s alpha is van alle subcomponenten voldoende. Er is gekeken naar de afzonderlijke samenhang van deze subcomponenten met proactieve en reactieve agressie. De resultaten staan in tabel 5.

Tabel 5: Samenhang tussen de verschillende subcomponenten van psychopathie en reactieve en proactieve agressie.

	Reactieve agressie		Proactieve agressie	
	<i>R</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Goed gebekt	.03	.86	.02	.88
Leugenachtigheid	.37**	.01	.29*	.04
Snel verveeld	.43**	.00	.48**	.00
Manipulatief	.15	.32	.11	.44
Gebrek aan schuldgevoel	-.18	.22	-.33	.08
Gebrek aan affect	.20	.18	-.07	.63
Gevoelloos	.66**	.00	.62**	.00
Parasitaire leefstijl	.01	.96	.13	.36
Gebrek aan gedragsinhibitie	.09	.54	.02	.88
Gebrek aan planning	-.37**	.01	-.25	.08
Impulsiviteit	.05	.72	.10	.51
Onbetrouwbaarheid	-.24	.10	-.03	.83
Onverantwoordelijkheid	.26	.08	.25	.09

* $p < .05$

** $p < .01$

In tabel 5 is te zien dat de subcomponenten ‘leugenachtigheid’, ‘snel verveeld’ en ‘gevoelloos’ significant positief samenhangen met reactieve agressie. De subcomponent ‘gebrek aan planning’ hangt significant negatief samen met reactieve agressie. Met betrekking tot proactieve agressie hangen ook de subcomponenten ‘leugenachtigheid’, ‘snel verveeld’ en ‘gevoelloos’ significant positief samen. De subcomponent ‘gebrek aan planning’ hangt niet samen met proactieve agressie. Enkel de subcomponenten ‘gebrek aan planning’ hangt dus wel significant negatief samen met reactieve agressie, maar niet met proactieve agressie. De gevonden resultaten liggen echter heel dicht bij elkaar.

DISCUSSIE

In dit onderzoek werd met behulp van partiële correlaties onderzocht of er op basis van persoonlijkheidskenmerken en psychopathie onderscheid gemaakt kan worden tussen proactieve en reactieve agressie. Voor zover bekend is dit nooit eerder onderzocht. Het doel van dit onderzoek was om meer inzicht te krijgen in het scala aan oorzaken dat ten grondslag ligt aan jeugddelinquentie om op deze manier meer kennis te verwerven op dit gebied, maar ook om een bijdrage te kunnen leveren aan het ontwikkelen van specifiekere behandeling met het oog op recidivevermindering.

Op basis van dit onderzoek kan niet gesteld worden dat proactieve en reactieve agressie op basis van persoonlijkheidskenmerken of psychopathie onderscheiden kunnen worden. De hypothese dat neuroticisme wel positief zou samenhangen met reactieve agressie maar niet met proactieve agressie, evenals de hypothese dat psychopathie wel positief zou samenhangen met proactieve agressie maar niet met reactieve agressie, kan verworpen worden.

Ondanks de juiste theoretische onderbouwing van deze hypothesen zijn er een aantal redenen te noemen voor het uitblijven van resultaat. Allereerst is er sprake van een te hoge samenhang tussen proactieve en reactieve agressie op de Reactive Proactive Questionnaire (RPQ). Hierdoor is er bijna geen onderscheid te maken tussen proactieve en reactieve agressie en is het moeilijk om beide vormen apart te meten en te correleren. Volgens Polman en collega's (2007) hangt deze samenhang af van de kenmerken van de onderzoeksgroep, conceptuele kenmerken en methodologische kenmerken.

Gekeken naar de kenmerken van de onderzoeksgroep zijn in dit onderzoek alleen jongens onderzocht. Uit onderzoek van Salmivalli en Nieminen (2002) blijkt dat zowel proactieve als reactieve agressie meer voorkomt bij jongens dan bij meisjes, wat de samenhang tussen beide vormen vergroot. Ten opzichte van de conceptuele kenmerken geven Polman en collega's (2007) aan dat de samenhang kleiner wordt naarmate meer onderscheid gemaakt wordt in de vorm en functie van agressie. In dit onderzoek is enkel onderscheid gemaakt op basis van functie, waarbij de vorm (direct, fysiek, verbaal, materieel, indirect) niet is meegenomen. Dit vergroot eveneens de samenhang. Tot slot kan, gekeken naar de methodologische kenmerken, gezegd worden dat de RPQ enkel gebruikt wordt als screeningsinstrument dat door de COTAN niet beoordeeld wordt, waardoor de validiteit en betrouwbaarheid van de vragenlijst onduidelijk is. Net als in vele andere onderzoeken is er toch voor deze vragenlijst gekozen omdat hij duidelijk is, niet te lang is en weinig tijd kost.

Hierdoor is de RPQ makkelijk af te nemen en werkt niet demotiverend voor de onderzoekspersoon. Voornamelijk bij probleemjongeren is er sprake van weinig motivatie en concentratie (Melnick, De Leon, Thomas, Kressel, & Wexler, 2001). In eerste instantie leek de RPQ dus een geschikt meetinstrument, maar gezien de hoge correlatie is het beter om in de toekomst voor een ander meetinstrument te kiezen, zoals de zelfrapportage vragenlijst van Little, Brauner, Jones, Nock en Hawley (in: Hubbard en collega's, 2010). Deze vragenlijst bestaat uit 36 items en neemt ook de vorm (openlijk en relationeel) van agressie mee. De vragenlijst is intern consistent en uit twee grote steekproeven van Little en collega's blijkt dat deze vragenlijst op de beste manier proactieve en reactieve agressie meet ten opzichte van andere vragenlijsten.

Het eerder besproken gebrek aan motivatie bij probleemjongeren leidt eveneens naar een tweede reden voor het uitblijven van resultaat met betrekking tot neuroticisme en reactieve agressie en psychopathie en proactieve agressie. Omdat jongeren vaak niet gemotiveerd zijn om deel te nemen aan onderzoek vullen zij de vragenlijsten vaak niet serieus in. De screening, waarin de gebruikte vragenlijsten werden afgenomen, vindt plaats binnen twee weken na binnenkomst, duurt ongeveer 2 uur en heeft een verplicht kader. De enige keus die de jongere wordt gegeven is het wel of niet beschikbaar stellen van de verkregen gegevens voor wetenschappelijk onderzoek. Jongeren willen vaak niet aan de screening meewerken waardoor zij zomaar iets invullen. Bovendien bestaat er vaak angst om eerlijk te antwoorden. Het idee heerst dat alles wat ingevuld wordt tegen je gebruikt kan worden door politie, justitie of gedragswetenschapper. Op proactieve agressie heerst een groter taboe, dan op reactieve agressie wat te zien is aan de gemiddelde scores op beide vormen van agressie.

Ondanks dat beide hypothesen verworpen moeten worden mag niet voorbij worden gegaan aan het feit dat er, tegen de verwachtingen in, met behulp van correlatieve analyses wel een significant positief verband wordt gevonden tussen reactieve agressie en psychopathie. Dit betekent dat iemand die meer reactieve agressie gebruikt, meer kenmerken van psychopathie vertoont. Proactieve agressie speelt hierin echter wel een rol, want wanneer gecontroleerd wordt voor deze vorm van agressie is de samenhang niet meer significant. Dit kan wederom weer het gevolg zijn van de schijnbaar hoge samenhang tussen beide vormen van agressie bij gebruik van de RPQ.

Om nader te verklaren waarom er met behulp van correlatieve analyses wel een positief verband wordt gevonden tussen reactieve agressie en psychopathie is psychopathie in de exploratieve analyse opgesplitst in de 13 subcomponenten van Lynam (1997). De reden hiervoor zijn de onderzoeken van Fite en collega's (2005) en Cima en Raine (2009) die

concludeerden dat bepaalde kenmerken van psychopathie niet alleen samenhangen met proactieve agressie, maar ook met reactieve agressie. Uit een correlatieve analyse blijkt dat reactieve agressie in tegenstelling tot proactieve agressie significant negatief samenhangt met 'gebrek aan planning'. Dit is echter geen duidelijk interpreteerbaar resultaat en dus geen duidelijke verklaring voor het gevonden positieve verband tussen psychopathie en reactieve agressie.

Gekeken naar het onderzoek van Lynam en collega's (2005), die psychopathie opsplitsen in de egoïstische, harteloze en gewetenloze psychopaat en de impulsieve, chronisch onstabiele en antisociale psychopaat, zou een mogelijke reden bedacht kunnen worden waarom er wel een verband tussen reactieve agressie en psychopathie wordt gevonden en niet tussen proactieve agressie en psychopathie. De egoïstische, harteloze en gewetenloze psychopaat zit mogelijk niet opgesloten binnen een justitiële jeugdinstelling of de gesloten jeugdzorg. Deze is slim en doordacht genoeg om uit handen van politie, justitie of jeugdzorg te blijven. De impulsieve, chronisch onstabiele en antisociale psychopaat reageert enkel vanuit zijn emotie waardoor uit handen blijven van politie, justitie of jeugdzorg onmogelijk is. Deze mogelijke verklaring is echter gebaseerd op aannemens en niet op feiten verkregen uit wetenschappelijk onderzoek. Om deze feiten te verkrijgen is meer onderzoek nodig in de toekomst.

Een beperking aan dit onderzoek is het gebruik van enkel zelfrapportages. Bovendien werden deze zelfrapportages met een verplicht kader binnen twee weken afgenomen, waardoor verzet ontstond bij de jongeren. Ook overheerst bij de jongere bij binnenkomst angst voor wat komen gaat en het idee dat niemand iets te maken heeft met zijn problemen. Ook lijkt er vaak sprake van een gebrek aan probleembesef, waarbij de jongere zelf aangeeft niet agressief te zijn.

Om in de toekomst eerlijkere antwoorden te kunnen verkrijgen zou gedacht kunnen worden aan het idee om de vragenlijsten bij vertrek in te laten vullen. Echter hebben de jongeren bij vertrek al vele interventies en therapieën achter de rug die invloed kunnen hebben op de mate van agressie. Bovendien is ook dan de motivatie laag, omdat de jongere weet dat hij naar huis gaat. Verder kan gedacht worden aan observaties op de leefgroepen. Gekeken kan worden naar de verschillende interacties tussen de jongeren. Hierbij moet echter in gedachten gehouden worden dat jongeren op de groep sociaal wenselijk gedrag vertonen. Doordat hen duidelijke regels en structuur wordt geboden weten zij precies wat van hen verwacht wordt en gedragen zij zich hier ook naar. Wanneer zij echter op verloop mogen ontbreken deze regels en structuur waardoor zij snel vervallen in hun oude gedrag. Tot slot

kan gedacht worden aan het uitlokken van proactieve danwel reactieve agressie aan de hand van bepaalde prikkelende situaties. Maar in hoeverre kan er nog gesproken worden van proactieve agressie als er eerst een reactie wordt uitgelokt? Voor reactieve agressie is bedreiging of provocatie een vereiste. Proactieve agressie daarentegen kan ook plaatsvinden zonder dat een situatie bedreigend of provocerend is. Wanneer een situatie dusdanig prikkelend is om de onderzochte persoon aan te zetten tot agressie is er dus sprake van bedreiging of provocatie en dus reactieve agressie. Het is voor vervolgonderzoek daarom belangrijk om goed na te denken over de manier van gegevensverzameling. Daarbij moet voornamelijk rekening gehouden worden met de onderzoeksgroep, maar ook met conceptuele en methodologische kenmerken.

Met het oog op het uiteindelijke doel van dit onderzoek moet tot slot nog ingegaan worden op de gevonden positieve samenhang tussen neuroticisme en proactieve en reactieve agressie en de verwachte en gevonden negatieve samenhang tussen consciëntieusheid en proactieve en reactieve agressie. Beide persoonlijkheidskenmerken kunnen geen onderscheid maken tussen reactieve en proactieve agressie, maar ze bieden wel informatie over hoe om te gaan met delinquentie, agressieve jongeren.

Neuroticisme wordt in verband gebracht met emotionele instabiliteit, verkeerde copingstrategieën en niet-realistische ideeën. Een neurotisch persoon heeft vaak het gevoel niet opgewassen te zijn tegen bepaalde levensomstandigheden. Consciëntieusheid wordt daarentegen in verband gebracht met taak- en doelgerichtgedrag, impulscontrole en met moeite hebben om met onverwachte gebeurtenissen om te gaan. Ten opzichte van de behandeling van agressiviteit kan in dit geval gezegd worden dat het effectief zou kunnen zijn om deze jongeren nieuwe copingstrategieën aan te leren waardoor zij het gevoel hebben sterker in hun schoenen te staan en meer weerstand te kunnen bieden aan onverwachte gebeurtenissen. Bovendien zou gewerkt kunnen worden aan hun weerbaarheid en gevoel van hulpeloosheid waarbij andere manieren dan enkel agressie worden aangereikt bij het oplossen van problemen, zoals het in gesprek gaan.

Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om een onderscheid te maken op basis van de aard van het delict. Burt en Donnellan (2008) concluderen in hun onderzoek dat neuroticisme samenhangt met agressie, wat te maken heeft met de negatieve emotionaliteit. Neurotische jongeren denken sneller dat iemand kwaad wil en zij bestrijden dit denkbeeldige kwaad met agressie. Deze onderzoekers zeggen echter ook dat consciëntieusheid meer samenhangt met antisociaal gedrag, wat komt door een gebrek aan gedrags- en impulscontrole. Niet consciëntieuze jongeren doen voordat ze denken, maar dit hoeft niet

altijd met agressie te maken te hebben. Op basis hiervan zou verwacht kunnen worden dat de geweldsdelicten samenhangen met neuroticisme en dat de overige delicten samenhangen met consciëntieusheid.

Als laatste moet ook met ‘het oog op de toekomst’ rekening gehouden worden met de hoge score op neuroticisme en de lage score op consciëntieusheid bij jongeren in de gesloten jeugdzorg en justitiële jeugdinrichtingen. Wanneer jongeren de gesloten jeugdzorg of een justitiële jeugdinrichting verlaten wordt op allerlei manieren getracht aan drie eisen te voldoen om de jongere een zo goed mogelijk toekomstperspectief te bieden, namelijk dagbesteding (school/baan), vrijetijdsbesteding en huisvesting. Maar hoeveel zin heeft het om een jongere een baan aan te bieden als deze toch niet consciëntieus is en na een paar dagen niet meer komt opdagen? Of hoe effectief is het om een jongere vrijetijdsbesteding te bieden als deze zo neurotisch is dat hij toch liever zijn oude, vertrouwde vrienden opzoekt om een jointje te roken? Hier moet rekening mee gehouden worden bij het aanbieden van een zo haalbaar mogelijk toekomstperspectief voor de jongere.

En door het uitblijven van duidelijk interpreteerbare resultaten is uit dit onderzoek des te meer gebleken dat juist die delinquente jongeren die wij zo graag willen begrijpen, zo ontzettend onvoorspelbaar zijn.

REFERENTIES

- Arsenio, W.F., Adams, E., & Gold, J. (2009). Social information processing, moral reasoning, and emotion attributions: Relations with adolescents' reactive and proactive aggression. *Child Development, 80*, 1739-1755.
- Barker, E.D., Vitaro, F., Lacourse, E., Fontaine, N.M.G., Carbonneau, R. & Tremblay, R.E. (2010). Testing the developmental distinctiveness of male proactive and reactive aggression with a nested longitudinal experimental intervention. *Aggressive Behavior, 36*, 127-140.
- Berk, L.E. (2006). *Child development*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Bettencourt, B.A., Talley, A., Benjamin, A.J., & Valentine, J. (2006). Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 132*, 751-777.
- Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, R.E., & Lavoie, F. (2001). Reactive and proactive aggression: Predictions to physical violence in different contexts and moderating effects of parental monitoring and caregiving behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology, 29*, 293-304.
- Brook, J.S., Whiteman, M.M., & Finch, S. (1992). Childhood aggression, adolescent delinquency, and drug use: A longitudinal study. *The Journal of Genetic Psychology, 153*, 369-383.
- Burt, S.A. & Donnellan, M.B. (2008). Personality correlates of aggressive and non-aggressive antisocial behaviour. *Personality and Individual Differences, 44*, 53-63.
- Cima, M., & Raine, A. (2009). Distinct characteristics of psychopathy relate to different subtypes of aggression. *Personality and Individual Differences, 47*, 835-840.
- Dodge, K.A., & Coie, J.D. (1987). Social-information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 53*, 1146-1158.
- Dodge, K.A., Lochman, J.E., Harnish, J.D., Bates, J.E., & Pettit, G.S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 37-51.
- Duits, N. (2000). Bijdragen – Wikken en beschikken. Dilemma's en organisatie van de Pro Justitia rapportage en de PIJ. *MGV: Maandblad Geestelijke Volksgezondheid, 55*, 1085-1098.
- Fite, P.J., Stoppelbein, L., & Greening, L. (2009). Proactive and reactive aggression in child psychiatric inpatient population: Relations to psychopathic characteristics. *Criminal Justice and Behavior, 36*, 481-493.
- Gleason, K.A., Jensen-Campbell, L.A., & Richardson, D.S. (2004). Agreeableness as a predictor of aggression in adolescence. *Aggressive Behavior, 30*, 43-61.
- Hubbard, J.A., McAuliffe, M.D., Morrow, M.T., & Romano, L.J. (2010). Reactive and proactive aggression in childhood and adolescence: precursors, outcomes, processes, experiences, and measurement. *Journal of Personality, 78*, 95-118.
- Hubbard, J.A., Parker, E.H., Ramsden, S.R., Flanagan, K.D., Relvea, N., Dearing, K.F., Smithmeyer, C.M., Simons, R.F., & Hyde, C.T. (2004). The relations between observational, physiological, and self-report measures of children's anger. *Social Development, 13*, 14-39.
- Krueger, R., Caspi, A., Moffitt, T.E., Silva, P., & McGee, R. (1996). Personality traits are differentially linked to mental disorders: A multi-trait/multidiagnosis study of an adolescent birth cohort. *Journal of Abnormal Psychology, 105*, 299-312.
- Larsen, R.J., & Buss, D.M. (2005). *Personality psychology. Domains of knowledge about human nature*. Boston: McGraw-Hill.

- Lissenberg, E., Van Ruller, S. & Van Swaaningen, R. (2001). *Tegen de Regels IV: Een inleiding in de criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Loeber, R., Slot, N.W., & Sergeant, J.A. (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: Omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Lynam, D.R. (1997). Pursuing the psychopath: Capturing the fledgling psychopath in a nomological net. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 425-438.
- Lynam, D.R. (2002). Psychopathy from the perspective of the five-factor model of personality. In P.T. Costa & T.A. Widiger (red.). *Personality disorders and the five-factor model of personality* (pp. 325-348). American Psychological Association: Washington DC.
- Lynam, D.R., Caspi, A., Moffitt, T.E., Raine, A., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2005). Adolescent Psychopathy and the Big Five: Results from two samples. *Journal of Abnormal Child Psychology, 33*, 431-443.
- Melnick, G., De Leon, G., Thomas, G., Kressel, D., & Wexler, H.K. (2001). Treatment process in prison therapeutic communities: Motivation, participation and outcome, *27*, 633-650.
- Muris, P., Meesters, C., & Diederens, R. (2005). Psychometric properties of the Big Five Questionnaire for Children (BFQ-C) in a Dutch sample of young adolescents. *Personality and Individual Differences, 38*, 1757-1769.
- Nouvion, S.O., Cherek, D.R., Lane, S.D., Tcheremissine, O.V., & Lieving, L.M. (2007). Human proactive aggression: Association with personality disorders and psychopathy. *Aggressive Behavior, 33*, 552-562.
- Ode, S., Robinson, M.D., & Wilkowski, B.M. (2008). Can one's temper be cooled? A role for agreeableness in moderating neuroticism's influence on anger and aggression. *Journal of Research in Personality, 42*, 295-311.
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Koops, W., van Boxtel, H.W., & Merk, W.W. (2007). A meta-analysis of the distinction between reactive and proactive aggression in children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35*, 522-535.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., & Liu, J. (2006). The reactive-proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior, 32*, 159-171.
- Salmivalli, C., & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims and bully-victims. *Aggressive Behavior, 28*, 30-44.
- Shiner, R., & Caspi, A. (2003). Personality differences in childhood and adolescence: measurement, development, and consequences. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 44*, 2-32.
- Smeijsters, H., van den Braak, J., Helmich, M., Reumers, H., & van der Wekken, J (2009). *Vaktherapie in de justitiële jeugdinrichtingen en de gesloten jeugdzorg*. Heerlen: Melos.
- Swogger, M.T., Walsh, Z., Houston, R.J., Cashman-Brown, S., & Conner, K.R. (2010). Psychopathy and axis I psychiatric disorders among criminal offenders: Relationships to impulsive and proactive aggression. *Aggressive Behavior, 36*, 45-53.
- Tolan, P.H., & Gorman-Smith, D. (1998). Development of serious and violent offending careers. In R. Loeber, & D.P. Farrington (red.). *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions* (pp. 68-85). CA: Sage.
- Trninic, V., Branancic, M., & Nazor, M. (2008). The five-factor model of personality and aggressiveness in prisoners and athletes. *Kinesiology, 40*, 170-181.
- Van Baardewijk, Y., Stegge, H., Bushman, B.J., & Vermeiren, R. (2009). Psychopathic traits,

- victim distress and aggression in children. *Child Psychology and Psychiatry*, 50, 718-725.
- Van der Laan, A.M., & Blom, M. (2006). *Jeugddelinquentie: risico's en bescherming*. Den Haag: WODC.
- Vitaro, F., Tremblay, R.E., Gagnon, C., & Pelletier, D. (1994). Predictive accuracy of behavioral and sociometric assessments of high-risk kindergarten children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 272-282.
- Weijers, I. (2008). *Justitiële interventies*. Den Haag: Boom.
- Weijers, I., & Eliarts, C. (2008). *Jeugdcriminologie: Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag: Boom.
- Weijers, I., & Imkamp, F. (2008). *Jeugdstrafrecht*. Den Haag: Boom.